

РОЛЬ КАЗОК В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Беленька Г.В., Рухницька П.В.

Педагогічний інститут, Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядається місце та роль казок В.О. Сухомлинського в процесі виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку. Авторами виокремлено казки В.О. Сухомлинського як важливий засіб виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку, досліджено місце казки в педагогічних працях В.О. Сухомлинського. Також наведені приклади казок педагога, що можуть використовуватися в освітньому процесі дошкільного закладу освіти. Розглянуті поняття «морально-етичне виховання», «етика», «мораль», «морально-етичні якості». Подано основні положення законодавчої бази України, що стосуються проблеми морально-етичного виховання дитини.

Ключові слова: діти дошкільного віку, морально-етичне виховання, морально-етичні якості, казка, мораль, етика.

Постановка проблеми. Мораль є одним з найважливіших чинників повноцінного функціонування суспільства і займає одну з ключових ланок у процесі формування духовного світу особистості, її свідомості та життєвої позиції. Виховання морально-етичної культури необхідно розпочинати з самого дитинства. У зв'язку з цим, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, програмами розвитку дітей в закладах освіти визначено пріоритетність морально-етичного розвитку дітей. У зв'язку зі специфікою розвитку дітей дошкільного віку, їх психологічними особливостями, педагогові необхідно ретельно добирати засоби, методи та форми роботи з морально-етичного виховання старших дошкільників. Одним із засобів ефективного впливу на моральну сферу дитини є казка. Казка являється одним з найпростіших літературних жанрів для розуміння та сприйняття дітьми, в ній чітко визначаються межі між добром та злом, яскраво показані особистісні якості кожного з героїв. В.О. Сухомлинський, займаючись вивченням проблеми морально-етичного виховання дитини, створив низку казок, що спрямовані на виховання морально-етичних якостей. Тому, вважаємо за необхідне розглянути роль казок В.О. Сухомлинського в процесі виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку морально-етичних якостей у дітей дошкільного віку досліджувалася вченими у різних аспектах постановки проблеми, серед яких: психологічні механізми становлення моральних почуттів, уявлень, суджень (Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, О.Л. Кононко); закономірності морально-етичного розвитку дитини дошкільного віку (Ю.А. Аркін, Р.М. Ібрагімова, Є.В. Субботський, С.Г. Якобсон); дослідження виховного ідеалу та його місця в навчально-виховному процесі (Г.Г. Ващенко, Г.С. Сковорода, В.П. Андрущенко, В.П. Огнев'юк),

проблема формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки (А.В. Карнаухова); роль казки у процесі морально-етичного виховання (В.О. Сухомлинський, О.І. Кисельова); становлення моральної поведінки в дошкільників (Т.Є. Колесіна, Г.І. Савицька, Т.С. Фасолько, М.А. Федорова); педагогічний вплив на становлення морального вибору дошкільників (О.І. Кошелівська); виховання милосердя в старших дошкільників (І.А. Княжева) тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Казка є важливим засобом виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку. Використовуючи в навчально-виховному процесі казки, педагог створює на занятті атмосферу, що сприяє сприйняттю та інтерпретації дітьми поданого матеріалу. В процесі взаємодії з казкою дітям набагато легше зрозуміти основні морально-етичні категорії та значення морально-етичних якостей. Казки В.О. Сухомлинського наповнені змістом і філософією, що впливають на інтелектуальну, емоційну та моральну сфери дитини і спрямовані на формування повноцінної особистості, що здатна діяти згідно загальнолюдських норм. Тому, казки педагога є невід'ємною і обов'язковою складовою в роботі вихователя дітей старшого дошкільного віку в процесі формування їхніх морально-етичних якостей.

Мета статті – дослідження ролі казок В.О. Сухомлинського в процесі виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети визначено завдання: дослідити такі основні поняття поставленої проблеми як морально-етичне виховання, морально-етичні якості, казка, мораль, етика та проаналізувати місце казок В.О. Сухомлинського в процесі формування морально-етичних якостей сучасних дошкільників; розглянути казки В.О. Сухомлинського, які можуть бути використані в навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. Морально-етичне виховання є основою соціалізації дитини старшого дошкільного віку. Саме у цьому віці дитина починає розвивати вміння налагоджувати спілкування, входити у товариство однолітків, домовлятися з ними, висловлювати свої побажання, рахуватися з інтересами інших. Ці найпростіші суспільні якості – перша сходинка на шляху розвитку загальнолюдських моральних якостей [6, с. 3].

Формування морально-етичних якостей дитини одне із завдань закладу дошкільної освіти та родини. Провідним завданням є забезпечення взаємозв'язку моральних знань та уявлень, що діти отримують на заняттях та у інших формах взаємодії з дорослими, з їх повсякденною життєдіяльністю, формування таких моральних якостей як щирість, привітність, шанобливість, справедливість, чесність, уважність, поміркованість, турботливість, чуття міри, самовимогливість, відповідальність, повага, доброта, лагідність, толерантність тощо [6, с. 4].

Важливість формування морально-етичних якостей у дітей висвітлено на рівні законодавчих документів України.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, одним із завдань розвитку системи освіти визначено побудову ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення, морально-духовного культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності [3].

У Законі України «Про освіту» вказано, що зміст кожної освітньої програми обов'язково повинен передбачати утвердження емоційно-ціннісного ставлення до практичної та духовної діяльності людини [4].

Закон України «Про дошкільну освіту» одним з завдань розвитку та становлення особистості виділяє формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду [2].

Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) дає більш детальну інформацію з питання формування морально-етичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Положення БКДО є основою для написання освітніх програм, у яких вони й деталізуються. Компетенції, що входять до складу морально-етичного виховання дитини дошкільного віку розміщено у таких освітніх лініях Базового компоненту дошкільної освіти як «Дитина в соціумі» та «Особистість дитини» [1, с. 7]. Проте в освітніх програмах розвитку дітей в дошкільних закладах освіти вони висвітлюються в кожному розділі, конкретизуючи загальні завдання БКДО.

Для того, щоб завдання були вирішені успішно необхідно ретельно обирати форми, методи та засоби роботи з дітьми, а також чіт-

ко розуміти що таке морально-етичне виховання, морально-етичні якості та категорії, що сюди відносять. Тож розглянемо ці поняття.

Морально-етичне виховання – це виховний вплив навчальної установи, сім'ї, громадськості, що має на меті формування стійких морально-етичних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки дитини на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі та практичної діяльності [11, с. 32].

Методологічною основою морального виховання є етика – наука про мораль, її природу, структуру і особливості походження. Мораль – це система принципів, норм і правил, які регулюють поведінку людини в суспільстві, роблять її правильною. Поняття «моральний», «моральність» використовують, коли мова йде про конкретний вчинок, практичну сторону стосунків [5, с. 325].

Морально-етичні якості – система світоглядних орієнтирів особистості, які характеризують її ставлення до себе та оточуючих, а також являють собою сукупність поглядів, норм, переконань, правил поведінки, що оцінюються у відповідних специфічних категоріях, регулюючи поведінку людини [6, с. 7].

Розглянувши ключові поняття проблеми, перейдемо до ролі праць педагога в процесі формування морально-етичних якостей, а також безпосередньо до місця казки в ньому.

Відомо, що діти дошкільного віку ще не мають стійких морально-етичних переконань, проте саме на в цей період відбувається їхнє становлення. «Добра людина не падає з неба, її потрібно виховувати», – наголошував В.О.Сухомлинський [11, с. 4].

Головна мета педагогічної творчості Василя Сухомлинського – формування всебічно розвинутої особистості. Василь Олександрович створив реальний зразок особистості з живими думками і почуттями, визначив її вчинки і дії. При цьому він обґрунтував шляхи, засоби і методи формування особистості відповідно до цілей суспільства з урахуванням індивідуальних і вікових особистостей її розвитку. Виховання всебічно розвинутої особистості педагог розглядав як єдність усіх його компонентів – розумового, морального, фізичного і естетичного [5, с. 456].

В процесі морально-етичного виховання, педагог знайомить вихованців з нормами загальнолюдської та національної моралі, пробуджує моральні почуття, виробляє моральні звички і через вправи в моральних вчинках приводить до наукового світогляду, стійких звичок високоморальної поведінки. Ідеал майбутнього збігався в нього з загальнолюдським гуманістичним ідеалом, який утверджувався впродовж віків і поєднував любов і повагу до людини з боротьбою за торжество справедливості, розуму, гуманізму, непримиримості до зла [5, с. 456].

В. Сухомлинський теоретично обґрунтував необхідність та значущість виховання у дитини почуття совісті, сорому, справедливості,

щедрості, милосердя. Також, на думку педагога, діти повинні навчитися давати оцінку своїм вчинкам та вчинкам інших людей [10, с. 37].

Важливе місце у процесі морально-етичного виховання в працях педагога відведено казці. В.О. Сухомлинський був переконаний: те, що важко передати звичайними словами, можна передати за допомогою літературного твору, у першу чергу, через казку. Через казки, легенди передається нам інформація про приховані причини подій, про їх уроки. Казка містить початкові відомості про устрій навколишнього світу, про сутність добра і зла, навчає життєвих правил. Їхня сила в тому, що в них акумульовані виховні кодекси, які своєрідно діють на дитячу психіку і свідомість. Причому повчання в них не явне, а приховане. Казки пропонують дитині образи, символи, які їй подобаються, і під час знайомства з ними дитина непомітно для себе засвоює важливу інформацію [7, с. 426].

У Павлівській школі В.О. Сухомлинським була створена «Кімната казок». У ній він намагався відтворити казковий світ із його таємничістю і чарівними героями. Казка, на думку Василя Олександровича, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розуму, почуття, уяви, волі. Діти розуміють, що казкові герої видумані, але носії добра і зла викликають у душі дитини чи схвалення чи осуд. Завдячуючи казці, дитина сприймає світ не тільки розумом, але й почуттям. Саме у ній вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил [9, с. 154].

Казковий герой актуалізує діалог між дитячою, дорослою та загальнолюдською культурами, оскільки, з одного боку, він близький дитині: він так само, як і дитина, є учасником гри, здійснює певну ігрову роль, включений в сюжет тощо, з іншого – сприймається і дорослими, і дітьми як існуючий учасник їхньої спільної гри [8, с. 121].

Розвиваюча сила "героя" в тому, що образ його багатозначний, а в процесі взаємодії з казкою дитина виступає активним учасником подій та вступає у стосунки з «героєм», наділяє її новими несподіваними вимірами: образ «героя» наче входить у дитину, перетворює її поведінку, націлює на бажаний образ і впливає на життєвий сценарій. Казковий герой допомагає дитині подивитись на себе збоку, побачити справжність і цінність свого образу морального «Я» [8, с. 121].

Через казку легше всього пояснити дитині перші та основні поняття моралі: що таке "добро" і "зло". Казкові герої завжди або хороші, або погані. Дитина ототожнює себе з позитивним героєм. Таким чином, казка прищеплює дітям добро. Морально-етичні якості, яскраво представлені в образах героїв, закріплюються в реальному житті і взаєминах з близькими людьми. Адже якщо лиходії в казках завжди покарані, то єдиний спосіб уникнути покарання – не бути лиходієм [8, с.122].

У своїй практичній діяльності В.О. Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки у вихованні дітей, а й показав найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі.

Основні форми роботи з казкою:

- слухання казок;
- читання казок;
- бесіди за змістом казки;
- виготовлення і добір ілюстрацій до казок;
- інсценізація казок (театралізація);
- творення казок.

Такий підхід є дійовим засобом впливу на морально-етичні почуття дітей [4, с. 116].

У процесі формування морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку доцільно використовувати такі казки В.О. Сухомлинського:

- «Синій олівець», «Горбатенька дівчинка», «Мишкові купили велосипед», «Кінь утік», «Лижі й ковзани», «Як Павлик списав у Зіни задачу», «Рибка і жаба», «Чорногуз і Жабка» – допомагають у розвитку толерантності, миролюбства, вміння розв'язувати конфлікти мирним шляхом [7, с. 426];

- «Намісто з чотирма променями», «Покинута кошеня», «Гніздо в шапці», «Як білочка дятла врятувала», «Лялька під дощем» – для формування таких морально-етичних якостей як турботливість, лагідність, доброта, терпимість до недоліків інших [7, с. 426];

- «Мама не любить смажених грибів», «Людина з кам'яним серцем», «Любий синок», «Легенда про Материнське серце», «Дві матері», «Що сталося з моїми дітками?», «Як загинула білка», «Чого мати бігла з поля», «Їжачиха приголубила», «Чотири вітри і материнське горе», «Пробачте, тату», «Хочу й на тата бути схожа», «Татусь – це не борода, а очі», «Не журіться, тату» слухно використовувати в процесі формування поваги та любові до батьків [7, с. 426];

- відповідальність, готовність прийти на допомогу, вміння побороти свій страх допомагають сформувати такі казки як «Дідусева заповідь», «Із шаблею на вовка», «Соловейкове гніздо», «Батьків олівець», «Хлопчик, що боявся темряви» [7, с. 426].

Висновки. Казка є одним із засобів виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку. За словами В.О. Сухомлинського, казка для маленької дитини, є набагато більшим, ніж просто розповідь про фантастичні події, це спосіб пережити емоцій та почуттів головних героїв, вона навчає робити висновки та приймати правильні рішення, а це, в свою чергу, допомагає сформувати у дитини необхідні морально-етичні якості. Оскільки казки педагога наповнені зразками прояву необхідних дитині морально-етичних якостей, чіткі та зрозумілі старшим дошкільникам вони повинні бути невід'ємною частиною змісту морально-етичного виховання у дитячому садку.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богущ А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page>.
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page6>.
4. Заліток Л.М. В.О. Сухомлинський про роль казки у вихованні та навчанні дітей з особливими потребами / Л.М. Заліток // «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами». – 2012. – № 9. – С. 233.
5. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник / С.П. Максимюк. – К.: Кондор, 2009. – 670 с.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
7. Петренко О.Б. Роль казки у формуванні орієнтації дитини на цінності своєї статі (на матеріалі спадщини Василя Сухомлинського) / О.Б. Петренко // Збірник наукових праць "Педагогічні науки". – 2009. – № 53. – С. 430.
8. Сурмило О.А. Вивчення педагогічних умов використання казки як засобу морального виховання старших дошкільників / О.А. Сурмило // Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 5. – С. 181.
9. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – 640 с.
10. Чепіль М. Ідея добра і любові у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / М. Чепіль. – К.: Молодь і ранок, 2012. – № 1. – С. 176.
11. Чернега Н.С. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку. Адаптована програма щодо морально-етичного виховання дітей дошкільного віку / Н.С. Чернега. – Сквиря: Джерело, 2009. – 40 с.

Беленькая А.В., Рухницкая П.В.

Педагогический институт,
Киевский университет имени Бориса Гринченко

РОЛЬ СКАЗОК В.А. СУХОМЛИНСКОГО В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАНИЯ МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассматривается место и роль сказок В.А. Сухомлинского в процессе воспитания морально-этических качеств детей старшего дошкольного возраста. Авторами выделены сказки В.А. Сухомлинского как важное средство воспитания морально-этических качеств детей старшего дошкольного возраста, исследуется место сказки в педагогических трудах В.А. Сухомлинского. Также приведены примеры сказок педагога, которые могут использоваться в образовательном процессе дошкольного учреждения. Рассмотрены определения понятий «морально-этическое воспитание», «этика», «мораль», «морально-этические качества». Представлены основные положения законодательной базы Украины, касающиеся проблемы морально-этического воспитания ребенка.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, морально-этическое воспитание, морально-этические качества, сказка, мораль, этика.

Bielienska H.V., Rukhnitskaya P.V.

Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University

THE ROLE OF V.O. SUKHOMLINSKY'S FAIRY TALES IN THE PROCESS OF EDUCATING THE MORAL AND ETHICAL QUALITIES OF CHILDREN SENIOR PRESCHOOL AGE

Summary

The article deals with the place and role of V.O. Sukhomlinsky's fairy tales in the process of educating the moral and ethical qualities of children senior preschool age. Authors distinguish V.O. Sukhomlinsky's tales as an important means in the process of educating the moral and ethical qualities of the children senior preschool age, and investigates the place of the fairy tale in the pedagogical works of V.O. Sukhomlinsky. Also provided are examples of pedagogue's tales that can be used in the educational process of children of the senior preschool age. The definition of concepts "moral and ethical education", "ethics", "morality", "moral and ethical qualities" are considered. The main points of the legislative base of Ukraine concerning the problem of moral and ethical upbringing of the child are presented.

Keywords: children senior preschool age, moral and ethical education, moral and ethical qualities, fairy tale, moral, ethics.